

BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI BIOLOGIK, IJTIMOIY VA PSIXOLOGIK OMILLARNING O'RNI

Nasimova Sarvinoz Oybek qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti 1- bosqich talabasi

Аннотация; Mazkur maqolada bolalarda nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi biologik, ijtimoiy va psixologik omillarning ahamiyati hamda ularning o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Nutqning to'laqonli shakllanishi markaziy nerv tizimining yetukligi, irsiy omillar, eshitish analizatori faoliyati kabi biologik omillar bilan bir qatorda, oilaviy muhit, ta'lim-tarbiya sharoiti, muloqot sifati va ijtimoiy muhit ta'sirida kechishi yoritilgan. Shuningdek, bolaning emotsional holati, psixik rivojlanish darajasi, motivatsiyasi va psixologik farovonligining nutq rivojlanishidagi o'rni ilmiy manbalar asosida bayon etilgan. Tadqiqot natijalari biologik, ijtimoiy va psixologik omillarning uyg'unligi bolalarda nutqning normal rivojlanishini ta'minlashini, ushbu omillardan birortasidagi salbiy o'zgarish esa nutq rivojlanishida turli buzilishlar yuzaga kelishiga sabab bo'lishini ko'rsatadi. Maqolada bolalarda nutq rivojlanishini erta baholash, xavf omillarini aniqlash hamda kompleks profilaktik va korreksion yondashuvlarni qo'llashning ahamiyati asoslab berilgan.

Аннотация: В данной статье проанализированы биологические, социальные и психологические факторы, влияющие на развитие речи у детей, а также их взаимосвязь. Показано, что полноценное формирование речи зависит не только от биологических факторов, таких как зрелость центральной нервной системы, наследственность и состояние слухового анализатора, но и от семейной среды, условий воспитания, качества общения и социального окружения. Кроме того, на основе научных источников рассмотрена роль эмоционального состояния ребёнка, уровня психического развития, мотивации и психологического благополучия в процессе речевого развития. Результаты исследования свидетельствуют о том, что

гармоничное сочетание биологических, социальных и психологических факторов обеспечивает нормальное развитие речи у детей, тогда как негативные изменения хотя бы одного из них могут привести к различным речевым нарушениям. Обоснована важность ранней оценки речевого развития, выявления факторов риска, а также применения комплексных профилактических и коррекционных подходов.

Abstract; This article analyzes the biological, social, and psychological factors influencing speech development in children and examines their interrelationships. It is emphasized that полноценное speech development depends not only on biological factors such as the maturity of the central nervous system, hereditary characteristics, and auditory analyzer function, but also on family environment, educational conditions, quality of communication, and social surroundings. In addition, the role of the child's emotional state, level of mental development, motivation, and psychological well-being in speech development is discussed based on scientific sources. The findings indicate that the harmonious interaction of biological, social, and psychological factors ensures normal speech development in children, whereas negative changes in any of these factors may lead to various speech disorders. The article substantiates the importance of early assessment of speech development, identification of risk factors, and the implementation of comprehensive preventive and corrective approaches.

Kirish: Nutq bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutuvchi murakkab psixofiziologik jarayondir. Nutqning o'z vaqtida va to'laqonli shakllanishi bolaning atrof-muhit bilan muloqot qilish, bilimlarni egallash hamda shaxs sifatida kamol topishida muhim ahamiyatga ega. Nutq rivojlanishi biologik, ijtimoiy va psixologik omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Mazkur omillarning salbiy ta'siri esa nutq rivojlanishining kechikishi yoki turli nutq buzilishlariga olib kelishi mumkin. Shu bois bolalarda nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, ularni erta aniqlash va profilaktika choralarini ishlab chiqish zamonaviy tibbiyot, psixologiya va logopediya fanlarining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism: Nutq insonning oliy psixik funksiyalaridan biri bo'lib, uning shakllanishi murakkab va ko'p omilli jarayon hisoblanadi. Bolalarda nutq rivojlanishi markaziy nerv tizimining yetilishi, irsiy xususiyatlar, ijtimoiy muhit va psixologik holat bilan uzviy bog'liqdir. Nutqning normal rivojlanishi bolaning atrof-muhit bilan samarali muloqot qilishini, bilimlarni egallashini hamda shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi. Shu sababli nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish zamonaviy pediatriya, nevrologiya, psixologiya va logopediya fanlarining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Biologik omillar

Bolalarda nutq rivojlanishining asosini biologik omillar tashkil etadi. Nutq faoliyatining shakllanishi bosh miya po'stlog'ining, ayniqsa, chap yarim sharning nutq markazlari – Broka va Vernike zonalarining yetarli darajada rivojlanganligiga bog'liq. Homiladorlik davrida onaning infeksiyon kasalliklari, toksikozlar, gipoksiya, zararli odatlar, dori vositalarini nazoratsiz qabul qilish va noto'g'ri ovqatlanish homila nerv tizimining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Irsiy omillar ham nutq rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ota-onada nutq buzilishlari mavjud bo'lsa, bolada ham shunga moyillik kuzatilishi ehtimoli ortadi. Bundan tashqari, perinatal davrda yuzaga keladigan asfiksiya, tug'ruq jarohatlari, markaziy nerv tizimi shikastlanishlari, neyroinfeksiyalar hamda eshitish analizatori patologiyalari nutq rivojlanishining kechikishiga sabab bo'lishi mumkin. Eshitish funksiyasining buzilishi bolaning tovushlarni qabul qilishi va farqlash qobiliyatini pasaytirib, nutqning shakllanish jarayonini izdan chiqaradi.

Ijtimoiy omillar

Nutq rivojlanishida ijtimoiy muhitning roli beqiyosdir. Bola hayotining ilk yillaridanoq ota-ona va yaqinlari bilan muntazam muloqotda bo'lishi nutq ko'nikmalarining shakllanishiga yordam beradi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit, kattalarning bolaga e'tiborli munosabati, kitob o'qib berish, suhbatlashish va turli rivojlantiruvchi o'yinlar nutqning faol rivojlanishiga xizmat qiladi.

Aksincha, muloqot yetishmovchiligi, pedagogik qarovsizlik, oiladagi nizolar, ijtimoiy izolyatsiya va bolaning uzoq vaqt davomida elektron qurilmalar bilan

yolg'iz qolishi nutq rivojlanishining sustlashishiga olib kelishi mumkin. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalardan me'yoridan ortiq foydalanish bolalarda nutqning kechikishi bilan bog'liq omillardan biri sifatida qaralmoqda. Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalari va tengdoshlar bilan muloqot qilish imkoniyati ham nutq rivojlanishining muhim ijtimoiy determinantlari hisoblanadi.

Psixologik omillar

Bolaning emotsional va psixologik holati nutq rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xavotir, surunkali stress, qo'rquv, emotsional zo'riqish hamda oiladagi ziddiyatli vaziyatlar bolada nutq faoliyatining susayishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, ilk bolalik davrida emotsional deprivatsiya kuzatilgan bolalarda nutq rivojlanishining kechikishi ko'proq uchraydi.

Shuningdek, bolaning kognitiv rivojlanish darajasi, diqqat, xotira, tafakkur va motivatsiya xususiyatlari ham nutq shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. O'ziga ishonchning pastligi, muloqotdan qochish, autistik xususiyatlar va ayrim psixik buzilishlar nutq rivojlanishida muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli bolalarda nutq rivojlanishini baholashda nafaqat biologik, balki psixologik omillarni ham kompleks ravishda tahlil qilish zarur.

Biologik, ijtimoiy va psixologik omillar o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularning uyg'un ta'siri bolalarda nutqning normal shakllanishini ta'minlaydi. Mazkur omillardan birortasidagi salbiy o'zgarish nutq rivojlanishining kechikishi yoki turli nutq buzilishlari rivojlanishiga zamin yaratishi mumkin. Shuning uchun xavf omillarini erta aniqlash, profilaktik tadbirlarni amalga oshirish hamda multidissiplinar yondashuv asosida korreksion yordam ko'rsatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa: Bolalarda nutq rivojlanishi biologik, ijtimoiy va psixologik omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Markaziy nerv tizimining yetukligi, eshitish funksiyasining saqlanganligi va irsiy xususiyatlar nutq rivojlanishining biologik asosini tashkil etsa, oilaviy muhit, sifatli muloqot va ta'lim-tarbiya jarayoni uning ijtimoiy jihatlarini belgilaydi. Shuningdek, bolaning emotsional holati, psixologik farovonligi va kognitiv rivojlanish darajasi nutqning

to'laqonli shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur omillardan birortasidagi salbiy o'zgarish nutq rivojlanishining kechikishi yoki buzilishlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli bolalarda nutq rivojlanishini muntazam monitoring qilish, xavf omillarini erta aniqlash hamda tibbiy, psixologik va pedagogik mutaxassislar hamkorligida kompleks profilaktik va korreksion tadbirlarni amalga oshirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Aksarina N.M. Bolalar rivojlanishi va tarbiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 320 b.
- Muxina V.S. Yosh psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 432 b.
- Leontyev A.A. Psixolingvistika asoslari. – Moskva: Smysl, 2018. – 287 b.
- Luriya A.R. Nutq va ong. – Moskva: MGU nashriyoti, 2017. – 368 b.
- Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Labirint, 2019. – 352 b.
- Shipitsina L.M. Bolalarda nutq buzilishlari va ularni korreksiya qilish. – Sankt-Peterburg: Rech, 2021. – 256 b.
- Smirnova E.O. Bolalar psixologiyasi. – Moskva: Akademiya, 2020. – 304 b.
- Xaydarov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 312 b.
- World Health Organization. Nurturing Care for Early Childhood Development: A Framework for Helping Children Survive and Thrive to Transform Health and Human Potential. – Geneva: WHO, 2018.
- World Health Organization. Improving Early Childhood Development: WHO Guideline. – Geneva: WHO, 2020.